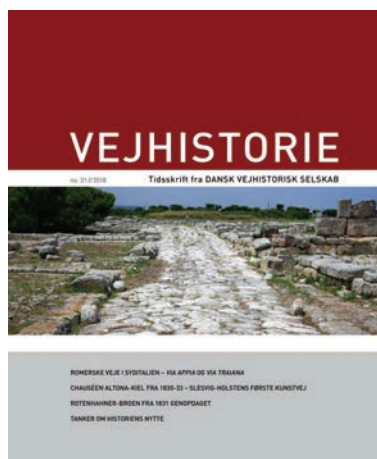

VEJ

DANSK VEJHISTORISK SELSKAB

Artiklen er fra tidsskriftet Vejhistorie - Danmarks specialtidsskrift for alt, hvad der rører sig omkring veje og vejtransport.

*Geels Bakke ved København 1851
malet af Andreas Juuel og fotografi
fra 2020.*

Tidsskriftet udgives af Dansk Vejhistorisk Selskab to gange om året, hvor det sendes til selskabets medlemmer.

Vi har også en fyldig hjemmeside med informationer om trafik på veje. Her er også mulighed for at tegne et gratis abonnement på den månedlige nyhedsmail med nyt fra området.

Man kan også blive medlem af selskabet, hvor man kan møde andre med samme interesse ved vores møder, ekskursioner til spændende steder og rejser til udlandet med veje og trafik som udgangspunkt.

VEJHISTORIE

no. 38 // 2021

Tidsskrift fra DANSK VEJHISTORISK SELSKAB

SPOR EFTER VESTHIMMERLANDSKE OLDTIDSVEJE – ET KORT INDBLIK

KONGEVEJEN TIL DET INDRE AF MEXICO. CAMINO REAL DE TIERRA ADENTRO

CHAUSSÉBYGGERIET TIL EKSAMEN. SYNSPUNKTER PÅ DE JYSKE CHAUSSÉER I 1830'ERNE

BEKÆMPELSE AF TRAFIKULYKKER

BOGANMELDELSER

EN NY HÆRVEJSBOG

En anmeldelse med nogle strøtanker om Hærvejens geografi og historiske betydning

Jesper Asmussen (JA) er læreruddannet, men har i en årrække virket som journalist og skribent. Han har skrevet en række kulturhistoriske bøger om lokaliteter som Gudenåen, Bornholm og København. Senest har han begået dette velillustrerede værk om Hærvejen, Danmarks mest legendariske vej. Dispositionen er at starte fra nord i Skagen og arbejde sig sydpå til Rendsborg med korte afsnit om steder og emner, der relaterer sig til vejen og dens omgivelser. Kulturhistorikeren Hugo Matthiessen opdelte i sin klassiske bog om Hærvejen fra 1930 ruten fra Viborg til Dannevirke i syv dagsetaper. Opdelingen kom fra den islandske abbed Nicolaus' da nyligt genfundne vejviser eller itinerarium for pilgrimme fra 1200-tallet. JA lever i bilalderen, og opdeler sin bog i otte etaper fra Skagen til Rendsborg. Bogen holder sig til en populær, men dog saglig fortællestil. Der er ikke som i Matthiessens, Mads Lidegaards og Henrik Becker-Christensens hærvejsbøger lange overvejelser om Hærvejen nu gik øst eller vest om hin landsby eller sø, om en jordvold er resten af en gammel kreaturfold, om et hulvejsspor var et af vejens veksellende spor eller om en række oldtidshøje markerer et gammelt vejspor fra oldtiden.

JA køber kontant Hugo Matthiessens hærvejslinje fra Viborg sydpå, men lader i sit detaljerede kort, der er delt op i 29 opslag, vejen begynde i Skagen

og forlænger således vejen ganske betragteligt. Når forfatteren har valgt en populærhistorisk fremstilling, kan man ikke forlange, at bogen skal være forsynet med hundredvis af noter, men det ville have været fint med en litteraturliste. JA har ellers ulejliget sig med andre gode bilag: Anførte serie detaljerede kort og en gengivelse af den islandske munk Nicolaus' vejviser (itinerarium) for pilgrimme til Rom og Jerusalem. Vi får teksten og dertil udspecificeres i en liste hele ruten frem til Jerusalem med oversættelse af hans islandske stednavnsbetegnelser. Dertil får vi en historisk tidstavle.

Anmelderen vidste ikke, at Hærvejen begynder helt oppe i Skagen. Hugo Matthiessen lod i 1930 Viborg være udgangspunkt for denne oksernes vej. Det skete med reference til geografen Johs. Mejers kort fra 1650, hvor han har aftegnet en Heerweg, der synes at have udgangspunkt i Viborg og fortsætte ned til Slesvig og Holsten. Siden er strækningen Viborg-Aalborg blevet føjet til Hærvejshistorien. Mads Lidegaard fjøede et bind om den himmerlandske hærvej til sin serie af bøger om Hærvejen i de øst- og sønderjyske amter. Og fremdragelsen i mellemkrigsårene af resterne af fire middelalderlige stenbroer i Himmerland er da også vidnesbyrd om, at der gik vigtige hovedfærdselsårer op til Aalborg fra Viborg og Hobro. Kampestensbroer var en sjældenhed i middelalderen. Bag

den bedste bevarede bro, Løvel Bro, stod da også kongen selv, en kong Erik. Det var formentlig Erik Plovpenning eller Erik Glipping, der fik en inskription indhugget i brouens øverste sten.

JA's begrundelse for en hærvej gennem Vendsyssel op til Skagen er den i dansk middelalderhistorie velkendte præst og krønikeskriver Adam af Bremen, der i 1070 gav den første geografiske beskrivelse af Danmark. En del af hans Danmarksbeskrivelse skyldtes samtaler med kong Svend Estridsen. Adam oplyser, at der er fem til syv dagsrejser fra Slesvig til Aalborg. Også, at kejser Ottos vej gik til Vendsyssel og det yderste hav. Det sidste tolker JA som Skagerrak. Den gode Adams udsagn om Vendsysselvejene er kryptiske og referer måske til, at kejser Otto I. og hans søn Otto 2. i 900-tallet havde ambitioner om at underlægge sig Jylland og Fyn. Kejser Otto I nåede aldrig op til Vendsyssel, men støttede det hamburg-bremiske bispedømmes krav på overhøjhed over Danmark. Adam anfører, at fra Vendsyssel gik den korteste søvej til Norge. Jo, og så var der naturligvis veje op til Jamberbugten, eller hvor man nu sejlede fra.

JA citerer selv H.C. Andersen for en beskrivelse af den besværlige vej op til Skagen, hvor hest og vogn måtte følge strandbredden. Og den islandske abbed angav pilgrimsruten som førende med skib fra Norge til Aalborg, så den op til 1800-tallets midte isolerede købstad

Jesper Asmussen
Hærvejen – fra Skagen til Rendsborg.
257 sider
Turbine, 2020.

Skagen uden havn og gader virker ikke som et logisk sted for middelalderlige pilgrimme at gå i land.

Hugo Matthiessen greb som nævnt betegnelsen "Heerweg" fra Johannes Mejers danske atlas fra 1650, hvor vejen er tegnet med udgangspunkt i Viborg. Som JA også nævner, var landskabslovenes "Konungs Hærstrat" eller hærvej sandsynligvis en betegnelse for en fjernvej, en hovedfærdselsåre, og ikke kun navnet på en bestemt vejstrækning. Det er det, der kan gøre hærvejsstudierne noget diffuse. I tilfældet Vendsyssel behøver Adam af Bremens udsagn ikke at betyde, at "vores" Hærvej fortsatte op til Skagen. Men der har uden tvivl været en eller flere hovedfærdselsårer i Vendsyssel. Ifølge JA gik Hærvejen fra Skagen over Hjørring forbi Øster Brønderslev ned til Nørresundby.

Bogen slår ned på alle mulige historiske steder og begivenheder, der kan knyttes til vejen og dens omgivelser. Tager vi Viborgeggen, skal vi høre om Hans Tausen og reformationen, om Nikulas af Munkathvera og hans pilgrimsfører, om Hugo Matthiessen, som bebrejdes at have udeladt Himmerland og Vendsyssel, derefter rundt om Finderup Lade og mordet på Erik Glipping, så til Non Mølle, Birgittelyst, Hald Sø og Slot, til Skelhøje og så videre – alt hvad forfatteren finder det værd at berette om i en geografisk orden, der så til gengæld ikke giver nogen kronologisk orden. På strækningen Padborg-Husby starter vi

med grænsen fra 1920 for at gå videre til Frøslevskrinet fra tidlig middelalder og videre til Kong Arilds Høj fra bronzealderen. Næste afsnit er viet "Bronze" (bronzealderen), så videre til Flensborg for derefter at berette om det tredje riges sidste dage i Flensborg og Mørvig i maj 1945. Næste punkt er Angel, dernæst Angel og England. Vi skal jo lige have angelsakserne med. Det har krævet et stort arbejde at samle hele dette stof sammen, men det gør samtidig fortællingen noget springende. Og mange af de nævnte begivenheder har ikke nogen direkte relation til Hærvejen.

Det er med Hærvejen lidt som med middelalderhistorien: kilderne er sparsomme. Det giver råderum for mange tolkninger og dermed for ofte vidtløftige billeder af den gamle vej. Skarer af pilgrimme på vej til Santiago, Rom eller Det hellige Land, middelalderlige hære på vej ned at forsvare Dannevirke mod onde tyskere – eller Svend Grathe og kong Valdemar i indbyrdes borgerkrig med deres private hære, Christian III og

andre konger på vej nordpå til Viborg, umådelige studeflokkede på vej mod Nordtyskland og Nederlandene. Hærvejens 'fader', Hugo Matthiessen, svang sig op til i næstsidste afsnit af hans berømte bog at sammenfatte vejens betydning således:

Hellig var Vejen for Middelalderens fromme Pilgrim, der taalmodigt traadte dens Spor undervejs til Frelserens Grav, og Historien har gjort den hellig ogsaa for os. Ad den vandrede Kristendommen til Norden, og Varmen af Sydens Kultur har som et Vaarbrud smeltet Jorden og bragt Spirene til at gro. Men ogsaa Farer og Ulykker fulgte det samme Spor, Hærene og Krigens Malstrøm, Tabene i Sindelag, Sprog og Land gennem Kampe fra Slægt til Slægt. Vejen var Vidne til det alt sammen, – arret af Slagmarker hviler den i vor nationale Bevidsthed urokkeligt og fast paa sin Sokkel af store Minder.

Det er forfærdelig skrivekunst, men vist også det historikeren Erik Arup kaldte at digte over kilderne. Eller det som Arup advarede imod: at digte

udover kilderne. Matthiessen blev lidt beruset af sin egen letflydende pen og historiske syner. I øvrigt synes hans fantasi mere optaget af Middelalderens pilgrimme og kongelige hære end af de prosaiske stude på vej sydpå for at ende i nordtyske og nederlandske kødgryder. Nogle steder i teksten bliver Hærvejen hos ham næsten en levende skikkelse, og en stemme fra fortiden, der ligger og taler til os. Lig arkæologerne drog han ud i landskabet og læste dets udsagn. Han var en af de første historikere, der havde blik for, at gamle landskaber var gået til ved menneskelig uforstand, der havde forvoldt økologiske katastrofer.

Matthiessen veg i 1930 tilbage for at udmale vejens betydning tilbage i oldtiden. Henrik Becker-Christensen gør i det måske mest dybtloddende nyere studie i Hærvejen, nærmere bestemt i Sønderjylland, opmærksom på, at der fra bronzealderen var en livlig handel med kontakter på kontinentet, bl.a. med kobber og tin, senere jern, til dansk våben- og redskabsproduktion.

Der hersker vistnok bredt omkring en opfattelse af Hærvejen som Jyllands indtil ind i 1800-tallet helt centrale hovedfærdselsåre, som ifølge Hugo Matthiessen bragte kristendommen og den sydeuropæiske kultur til Norden. Det må nok problematiseres. Det gjorde Matthiessen sådan set selv med bogen Viborgeveje i 1933, hvor hans favoritby Viborg blev navet for en række hovedfærdselsårer, der som hjuleger udgik

fra Jyllands daværende administrative hovedstad med dens landsting, kongehyldninger, Snapsting, lærde skole, domkirke og domkapitel, seks klostre og 12 sognekirker.

Oksehandelns historiker Poul Enemark forsøger i sit store tobindsværk om den danske oksehandel 1450-1550 ud fra grundige studier i toldregnskaber at spore oksernes veje gennem Jylland. Fra Vendsyssel og Thy færgedes stude over Limfjorden mellem Sundby og Aalborg, ved Aggersund og andre blev drevet over Agger Tange og Harboøre. Søndenfjords ser han tre hovedruter. Der var en vestlig rute fra Holstebro over Ribe ned til Husum, en midtjysk (Hærvejssporet) og så en østjysk, der fra Aalborg over Randers mødte Hærvejen nord for Vejle. Fra Aarhus gik en anden rute til Vejle og Kolding. Fra Kolding gik en vejforbindelse til Ribe, der faktisk udskibede stude til Holland. Der er ikke noget overraskende i, at okserne ikke alle blev drevet til Hærvejen, men ad kortere veje sydpå. Heller ikke at der var fødeveje til Hærvejen. Billedet bliver blot noget mere kompliceret. Den omfattende okseeksport krævede et vejnetværk og benyttede vel i mange tilfælde kun mindre dele af den hærvej, som Hugo Matthiessen udfoldede. Som Enemark har tegnet oksevejnettet, kom en betydelig del af de vestjyske oksedrifter slet ikke i kontakt med Hærvejen.

Poul Enemark påviser også, at der kom en større mængde okser fra Fyn

gennem Middelfart og især Assens' havne til Haderslev og derfra ud på Hærvejen eller Oksevejen. En del skånske okser kom ifølge Richard Willerslev via Sjælland og Fyn til de to havne og fulgte de fynske sydpå.

Hugo Matthiessen anførte, at vejen fulgte spor, ikke en bestemt vejlinje. Når et vejspor blev ufarbart, rykkede vejlinjen til en mere farbar rute. Sporet gik gennem den lettest befærdede natur, vandskelslinjen, ned gennem Jylland. Her kunne man undgå stejle bakker og nøjes med et minimum af broer. Desuden siger snusfornuften vel også, at her kom kvægdriverne ikke ud for problemer med kvæg, der åd af de østjyske bønderes rige afgrøder. Den store vejforordning fra 1793 indeholdt en enkel national vejplan, der angav de købstæder, der skulle forbindes med hovedlandeveje. Her var der ingen tale om Hærvejen. Heller ikke i C.D. Reventlows forberedende betænkning fra 1791. Nu var Reventlows og hans fæller i generalvejkommisionen næppe meget fokuseret på det indre Jylland. Han var øbo med tætte forbindelser til slægt i Holsten. Men vejen har i det sene 1700-tal ikke stået som en markant trafikforbindelse. Dens betydning som oksevej var også i aftagende. Og det er vel ikke faldet nogen ind at foreslå en vej hovedsageligt benyttet til stuedrifter som hovedlandevej.

For at vende tilbage til Jesper Asmussen bør det siges, at hans bog er en

glimrende, flot illustreret guide til den, der vælger Hærvejen som turrute. Og gerne vil vide mere om kulturminde og historiske tildragelser i hærvejsområdet. Hvad angår selve fænomenet Hærvejen har JA som anført nogle kontroversielle tolkninger. Man kan i bogen lære meget om mange ting, det meste er pålideligt. Anmelderen havde dog gerne været nogle myter og skrøner foruden. Og man bør tjekke de kilder, der refereres til. Et eksempel! På s. 175, under "Ejderen", refererer JA til Saxo Grammaticus, der angiveligt fortæller, at i 811 mødtes tolv danske og tolv frankiske stormænd ved Ejderen for at slutte fred mellem kejser Karl den Store og den danske kong Hemming – og altså dermed bekræfte det danske kongeriges sydgrænse. Slår man nu op i den seneste Saxo-udgave, finder man kun kong Hemming nævnt i 9. bog, 2. kapitel. Saxo mener her, at Hemming, så vidt han har fundet, ikke har udrettet noget, der er værd at nævne. Dog sluttede han under fred med kejser Ludvig, altså ikke Karl den Store. Saxo siger dog ærligt, at tiden kan have skjult ting, som var vel bekendte på Hemmings tid.

Det skal medgives, at JA's historie bekræftes af samtidige tyske kilder. Kilden er blot ikke Saxo. Således nævner middelalderhistorikeren Aksel E. Christensen i sin bog *Vikingetidens Danmark* og hans elev Inge Skovgaard Petersen i bind 1 af *universitetsdanmarkshistorien* med henvisning til de frankiske rigsannaler,

at kejser Karl den Store i årtierne op til 811 forsøgte at bemægtige sig Sachsen og områder nord for Elben: Holsten, Stormarn og Ditmarsken. De kejserlige styrker mødte stærk modstand fra den danske kong Godfred, der hentede støtte fra slaviske stammer. Godfred døde i 810, men i 811 indgik efterfølgeren Hemming ved Ejderen i et møde mellem 12 stormænd fra hver side en fredsftale med den mægtige kejser. Herved gjordes Ejderen til grænse mellem kejserdømmet og Danmark. Den af Saxo nævnte Kejser Ludvig (den fromme) blev medkejser i 813 og kejser i 814. Han stod altså næppe bag fredsftalen, men var siden som kejser en stærk støtte for den kristne mission i Skandinavien. Kong Hemming skal være død i 812, vel derfor udrettede han så lidt!

Hærvejsbilledet dukker stadig op. Man kan tænke på professor Johs. Humlums Hærvejsmotorvej, der blev præsenteret som et alternativ til Vejdirektoratets forslag til den østlige jyske længdemotorvej først i 1960'erne. Og længe har lobbyister med Venstres trafikordfører Kristian Pihl Lorentzen som forgrundsfigur arbejdet for en ny jysk Hærvejsmotorvej fra Sydjylland over Herning til Viborg. På det sidste har Folketingets partier som led i en ny stor infrastruktur-aftale vedtaget en Hærvejsmotorvej fra Herning (Klode Mølle) til Løvel nord for Viborg. Hærvejsfortællingen er ikke til at komme uden om. Og her vil vi undlade at gå ind på den Hærvejsturisme, som JA's bog relaterer sig til.

Litteratur

- Becker-Christensen, Henrik: *Hærvejen i Sønderjylland – et vejhistorisk studie*. Aabenraa, 1981.
- Christensen, Aksel E.: *Vikingetidens Danmark paa oldhistorisk baggrund*. København 1977.
- Enemark, Poul: *Dansk oksehandel 1450-1550. Fra efterårsmarkeder til forårsdrivning, I-II*, Aarhus, 2003.
- Lidegaard, Mads: *Hærvejen i Viborg amt*. København, 1975.
- Lidegaard, Mads: *Hærvejen i Himmerland*. København, 1983.
- Matthiessen, Hugo: *Hærvejen. En tusindaarig vej fra Viborg til Danevirke. En historisk-topografisk studie*. København, 1930.
- Matthiessen, Hugo: *Viborg-Veje. Studier og vandringer*. København, 1933.
- Saxo Grammaticus: *Saxos Danmarkshistorie 1-2*, oversat af Peter Zeeberg, 1. udg., 3. oplag, 2000.
- Skovgaard-Petersen, Inge: "Oldtid og Vikingetid", i: Christensen, Aksel E.; H.P. Clausen, Svend Ellehøj & Søren Mørch (red.): *Danmarks historie. Bind 1: Tiden indtil 1340*, København, 1977, s. 15-209.
- Vellev, Jens: "Løvel Bro. Kong Eriks stenbro, træbroer og arkæologi.", i: Vellev, Jens (red.): *Braut 1, Nordiske Vejhistoriske Studier*, 1996, s. 63-86.
- Willerslev, Richard: "Dansk studehandel fra 1560 til 1660", i: *Jyske Samlinger*, Ny rk. II, 1952, s. 15381.

Afsluttende skal det siges, at meget omkring middelalderens og den tidlige modernes tids vejnet er så usikkert, at man aldrig vil kunne sætte tingene helt på plads. Det sidste ord om Hærvejen bliver nok aldrig sagt eller skrevet. Og så undskyld til JA for de mange svinkeærinder.